

**ІВАН ТИКОР І КОНЦЕРН “УКРАЇНСЬКА ПРЕСА”:
ДОСВІД, ЩО ВИПЕРЕДИВ СВІЙ ЧАС**

УДК 655.4

І.А. Мельник

**РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙ ІВАНА ТИКОРА У
ПРАКТИЦІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ
ВИДАВНИЦТВ**

Торік ми відзначили 10-річчя нашої незалежності. Україна відбулася як держава – політично, економічно, духовно. Не секрет, що в духовному становленні державності ключову роль відіграє книга, яка уособлює та формує світогляд народу і творить політичний імідж країни на міжнародній арені. Першим завжди було Слово, дароване людині Богом і Ним освячене. Відзначаючи в минулому році 1000-річчя української писемності й мови, наш народ продемонстрував перед іншими цивілізованими народами і перед усім світом, що має глибоке коріння в пластах світової історії та культури. Теперішній час позначений, на жаль, кризою українського книговидавництва, що є наслідком загальної суспільно-економічної кризи в перехідний період від тоталітарної системи до демократичного суспільства з ринковою економікою. І тому ми, сучасне покоління українців, повинні докласти всіх зусиль, щоб змінити становище на краще, покликавши на допомогу не тільки сучасні знання, інтелект наших співвітчизників, а й історичний досвід великих світоців минулого, що виповнює нас гордістю і кличе до дії. Проведена міжнародна наукова конференція “Українська видавнича справа на зламі століть: досягнення, перспективи, кадри”, присвячена 105-й річниці від дня народження видатного українського видавця Івана Тиктора, значною мірою сприятиме розв’язанню цієї проблеми. Адже наші великі попередники, і зокрема Іван Тиктор, працювали на ниві українського книговидавництва в умовах бездержавності, і тим не менше добилися значних успіхів.

У своїй статті я хотів би торкнутися проблеми консолідації всіх здорових, конструктивних сил, які сповідують українську національну ідею, з метою розвитку друкованого слова українського народу, примноження його духовних скарбів, допомоги в розвитку освіти й науки. Чому ця проблема, на мій погляд, є

однією з найбільш актуальних? Щоб відповісти на це питання, спробую, хоча б стисло, оглянути сучасний стан книговидання в Україні. Як відомо, ще десять років тому у нас нараховувалося 26 державних видавництв, які в основному забезпечували потреби людей у книжковій продукції. Упродовж десяти років почали активно створюватись видавництва і видавничі структури приватної форми власності. Нині їх уже тисячі, однак на кількість і якість книжок, виданих за десять років в Україні, це мало вплинуло. Не змінила кардинально ситуації на краще і “Державна програма розвитку національного книговидання і преси на період до 2000 року”, прийнята наприкінці лютого 1995 року. Хоча наміри в її творців були серйозні: удосконалити правові норми діяльності книговидання і преси, створити необхідну законодавчу нормативно-технічну базу видавничої галузі, привести діюче законодавство у відповідність до міжнародних норм. Програма передбачала вкладення у розвиток матеріально-технічної бази галузі понад 5 млрд. крб. і 328 млн. доларів США. На жаль, за цей період, фактично, жодна позиція не була реалізована. Замість видання 7 примірників книги на одного громадянина України, як це планувалося, ми спромоглися на 0,36 книги, або в 20 разів менше. За статистичними даними, ця програма на початок 2000 року була виконана лише на 13,3 відсотка. Звичайно, це не могло не відбитися на стані національного книговидання. З 1996 року почалося його стрімке згорання і натомість стрімке зростання російського книговидання та засилля російської книги на українському ринку. І пояснюється це тим, що російські законодавці в 1995 році прийняли закон про державну підтримку книговидання та преси в Російській Федерації, який фактично звільнив усіх суб’єктів видавничої справи в Росії від податків, а також зняв усі митні та інші платежі за імпортовані обладнання, технології, матеріали, необхідні для удосконалення видавничої справи. І як результат – у наш час книжковий ринок України відсотків на 90 захопила дешева російська книжка.

Це не може не хвилювати. Адже лише за офіційними даними в Україні щорічно реалізується 10 млн. примірників продукції російських видавців, а за неофіційними ця цифра складає 25 млн. примірників. Це означає, що бюджет України недоодрержує щороку великої суми надходжень. Підраховано, зокрема, що зменшення реалізації на 1 млн. примірників книг вітчизняних видавців призводить до втрати від 900 тис. до 1 млн. 200 гривень

надходжень до державної казни. А від продажу 1 млн. російських книг на українському ринку Україна втрачає, а Росія, відповідно, отримує від 1,0 до 1,5 млн. доларів США у чистому вигляді. Тобто від кожного невиданого і непроданого вітчизняними видавництвами 1 млн. книжок і від реалізації 1 млн. російських книжок Україна сумарно втрачає до 1,7–1,9 млн. доларів США.

Значною мірою це пов'язано з тим, що у відповідних урядових структурах й парламенті дуже мало людей, яким властиві державницьке мислення й високий професіоналізм, щоб тверезо оцінити майбутні наслідки втрати власної видавничої галузі. І тому надзвичайно важливим завданням наукової громадськості є формування в суспільстві громадської думки про те, що книга – це явище культури, останній бастион української мови, визначальний чинник консолідації нації, а не просто продукт споживання. Власне, цьому мають сприяти матеріали наукових конференцій і симпозіумів, зокрема і других Тикторівських читань. Треба зробити все необхідне для того, щоб рекомендації науковців, спеціалістів-практиків стали надбанням широкого загалу, щоб вони бралися за основу владними структурами при прийнятті рішень з проблем книговидавництва як у регіонах, так і на всеукраїнському рівні. Наше завдання полягає в налагодженні в суспільстві повсякденного діалогу про книгу.

Особлива роль у цьому процесі, на мій погляд, відводиться *засобам масової інформації*. Книга повинна зайняти гідне місце на екранах телебачення, у радіопередачах, на сторінках газет і журналів. Отже, мова йде про широку, цілеспрямовану діяльність ЗМІ з проблем книговидавництва. Форми і методи повинні бути найрізноманітніші, але вони мають будити національну громадську думку, спонукати громадян України до захисту української книжки. Цій проблемі має бути підпорядкований увесь арсенал інформаційних, публіцистичних та організаційно-творчих засобів журналістів. Починаючи від невеликого інформаційного повідомлення про вихід книги і закінчуючи розлогими аналітичними передачами з проблем книговидавництва, усе повинно працювати на книгу, популяризувати її особливий статус, визначальну роль у розбудові держави. Водночас треба прищеплювати любов не просто до книги, а до книги розумної, потрібної, книги, яка допомагає людям самовдосконалюватись, сприяє розвитку суспільства.

Це означає, що розмова про книгу має вестись професійно. До неї слід залучати відомих людей, з думкою яких рахуються, яких поважають і цінять. Популярні письменники, науковці, спеціалісти різних галузей знань, представники владних структур, читачі повинні регулярно висловлюватись про місце і роль книги в житті суспільства. Держава зобов'язана знати їхні думки і погляди з цієї проблеми. Запровадження відповідних теле- та радіопередач, газетних і журнальних рубрик буде орієнтиром людям у безкрайому океані літератури, що накопчується на них розбуханою лавиною.

Надзвичайно гострою є сьогодні проблема рецензування книг. Дуже потрібна незаангажована, конструктивна розмова про їх авторів, тематику, художнє оформлення, тиражі, професійну підготовку до друку (останнє, на жаль, рідко береться до уваги). Тому й виходять напівфабрикати, сирі, не підготовлені фахово видання, які дискредитують книгу як явище культури, відштовхують читачів.

Однак треба сказати, що останнім часом ЗМІ починають дещо більше уваги приділяти виходу книг: вони представляють авторів, звертають увагу на оформлення видань, популяризують видавництва і таке інше. Це обнадійлива тенденція, яка потребує підтримки і розвитку. Досвід ряду видавництв підтверджує ефективність подібних заходів, адже споживач одержує інформацію про вихід нової книжки, певну оцінку її, і тоді йому легше зорієнтуватись, яку саме книгу варто придбати і чому.

Крім інформаційних повідомлень, аналітичних передач, очевидно, варто активніше практикувати різноманітні розважальні програми, де б книга займала важливе місце. Маю на увазі, наприклад, телешоу з популярними ведучими, конкурси, вікторини тощо. Добре було б, щоб і в рекламних роликах, поряд з предметами повсякденного вжитку, з'являлися книги. Словом, треба сформувати таку громадську позицію суспільства, яка б дозволяла йому створити найсприятливіші умови для розвитку української книги.

Перший крок уже зроблено: під тиском громадськості в Україні прийнято поправки до Закону про видавничу справу. Видавців увільнили, зокрема, від податку на прибуток, що дозволяє використовувати не сплачені до бюджету кошти як обігові. Однак цього замало. Пільги в оподаткуванні книги повинні стосуватись усіх суб'єктів видавничої галузі. Треба відмінити, зокрема, по-

даток на додану вартість при придбанні паперу, наданні поліграфічних послуг і таке інше, що дозволить суттєво знизити собівартість української книги. Давно пора перейняти досвід європейських сусідів, які створили для видавничих галузей не лише пільгові умови при оподаткуванні, але й відповідні митні тарифи, платежі за оренду приміщень, послуги пошти та ін. Неврегульованість цих важливих питань не дає змоги Україні приєднатись до Флорентійської конвенції, яку вже підписали всі цивілізовані країни, у тому числі і Росія. Конвенція зобов'язує уряди всіляко підтримувати національне книговидання, забезпечувати низьку собівартість книг на внутрішньому та високу її конкурентоспроможність на зовнішньому ринках.

Справедливості раді треба сказати, що впродовж багатьох років зусиллями громадських організацій, видавців, журналістів до владних структур внесено величезну кількість пропозицій і конструктивних думок щодо виведення галузі з кризи. Однак вони не знаходять реалізації. Складається враження, що в Україні немає державної волі і бажання виправити становище на краще. Неоднакові умови конкуренції (коли собівартість книги в наших сусідів з Росії чи Білорусі у півтора – три рази менша, ніж в Україні) нищать вітчизняні видавництва і поліграфічні підприємства, не дають можливості для подальшого розвитку. І, як це не прикро, переорієнтовують їх на випуск російськомовних видань.

Для аналізу пропозиції вітчизняних видавництв на книжковому ринку України ми скористалися каталогом Всеукраїнської книготоргівельної організації “Укркнига”, яка налічує в своєму активі майже чотири тисячі видань понад 200 видавництв. Отже, цей аналіз можна вважати ретроспективним, особливо зважаючи ще й на той факт, що загальна кількість назв книг, виданих в Україні у 2000 році, не перевищує 4000 примірників, а в 1999 році – 5000 примірників. Каталог містить загалом 3862 назви книг, які розподілені у вісімнадцятьох розділах. Мова видань – переважно російська, що є характерним для всього каталога. Так, у розділах “Медицина” кількість російськомовних видань складає 99,98 відсотка, “Домоведення” – 99,6, “Сільське господарство” – 99,5, “Комп’ютерна література” – 99,1, “Енциклопедії” – 93,1, “Художня література” – 82,5, “Філософія. Психологія. Соціологія” – 82, “Математичні науки” – 81, “Техніка” – 81, “Історія. Географія. Біологія” – 74, “Дитяча література” – 53,54 відсотка.

Література українською мовою переважає російськомовну лише в двох розділах – “Освіта. Підручники. Методична література” і “Юридична література” (відповідно, 89,4 і 82,4 відсотка). Хотілось би, щоб ці два показники вселяли оптимізм у майбутнє української книги. Адже освітянська література виховує молодь, вчить любити і розвивати українську мову, відстоювати її державний статус, бо мова – не тільки душа народу, а й основа громадського світогляду, визначальний чинник консолідації нації. І коли це підкріплює правова література, опублікована українською мовою, коли цією ж мовою приймаються Закони України, то з їх допомогою треба зробити все необхідне, щоб ініціативи з метою поліпшення правового поля в галузі книговидання були реалізовані в Україні якнайшвидше. Завдання патріотичної української громадськості полягає в тому, щоб консолідуватися навколо книги, бо поки житиме книга, житиме мова, а житиме українська мова – збудеться повноцінна й процвітаюча Українська Держава.

У реалізації цієї мети важливу роль повинна відіграти українська еліта: відомі представники владних структур, культури й освіти, науковці і педагоги, бізнесмени й банкіри, керівники провідних установ і підприємств. Зрештою, усі інші національно-патріотичні сили мали б зробити конкретні кроки в цьому напрямі. Що мається на увазі? Насамперед те, що, скажімо, на рівні регіону, врешті, і держави в цілому, треба об'єднатись усім тим людям, які справді хочуть і можуть зробити реальний внесок у справу виведення українського книговидання з кризи. Сподіваюсь, зокрема, на те, що створена наприкінці минулого року у Львові Гільдія “Українська книга”, Президентом якої я маю честь бути, відіграє позитивну роль у розв'язанні цієї проблеми. Адже Гільдія ставить перед собою мету координувати, кооперувати зусилля, надавати допомогу видавництвам, підприємствам, організаціям, науковим установам у створенні й виготовленні книг і найповнішому забезпеченні ними українського суспільства. Основними завданнями і предметом діяльності Гільдії є пошук авторів, створення та науково-методична підготовка авторських колективів, які висувають найперспективніші ідеї в галузі розробки сучасних видавничих проектів. Гільдія спрямовуватиме свою діяльність на матеріально-фінансове забезпечення наукових і культурно-освітніх заходів, ділових зустрічей, семінарів, симпозіумів, виставок, Круглих столів та інших видів співробітництва в галузі

книговидання, а також братиме участь у міжнародних програмах, у роботі наукових, благодійних та інших організацій, які працюють на розвиток української книжки. Тому ми запрошуємо до співпраці, пропонуємо стати членами Гільдії організаціям, установам, підприємцям, представникам бізнесу, освіти, мистецтва та культури, усім тим громадянам України, що вболівають за національну книгу, знають, яку роль вона має відігравати в суспільстві. Лише спільними зусиллями ми зможемо зробити все необхідне для того, щоб українська книга зайняла належне їй місце у власному домі.